

Mégis költő!

Ismerje bár az olvasó epikus műveinek sorát, számba veheti idegen nyelveken világhírű regényeit, Szabó Magda költő. Ha tudja műveinek népes tábora, ha sem. Költő, nemcsak úgy, mint például Déry Tibor vagy annyian a prózaírók közül, hogy fiatalkorában verseket írt, próbálkozott a verssel is. Nem, Szabó Magda priméren költő volt, költőként kezdte abban az egyedi és mesterien más hangban, amely az Újhold-költőkre annak idején jellemző volt. Azonmód, egyből kitűnik ez, ha csupán egyetlen versének, az *Édesedik az ecetnek* végső sorait, finom rímdiszsonanciáját ide idézzük:

ha édesedik az ecet,
amit a kor a számba töltött,
ki hagyja rájuk örökül
a Szót, ha nem én, nem a költő?

Igaz, ez a bizonyos ecet nemhogy édesedett volna a továbbiakban, sőt! 1948 után az Újhold-költők elnémultak. Másfelől elnémították őket. Lehet, ez lehet, vagy talán ez is lehet az oka, hogy Szabó Magda új műfajba kezdett. (Mellesleg, közülünk csaknem mindenki műfajt változtatott; Kálnoky, Nemes Nagy Ágnes, Lakatos, Jánosy István, sőt még Pilinszky is fordított, Mándy, Vidor Miklós, Végh György és többek között személyem – ha lehetett – ifjúsági regényeket írt. Mészöly Miklós, Kormos István meséket. Mindenki mást, legfőképpen műfajából kilépve, többnyire újat.) Szabó Magda regényekkel lepte meg, no nem a világot, hanem legbelső barátait, mert azokat az ötvenes évek eleji-közepi regényeket, a *Freskót* és *Az őzt* – akkoriban olvastam őket – nem lehetett még félnyilvánosan sem terjeszteni, pláne kiadni.

Pedig amikor 58-ban, 59-ben végre megjelentek, milyen ámulatot keltettek. Ámulatot, amikor az olvashatatlanságba süllyedt magyar regények tengeréből (pontosan tengerfenéke aljából) ezek a művek – szinte csoda folytán kiemelkedve – publikusak lettek. Hogy igazat beszéltek az életről, olyan témáról is például, amely a Rákosi-korszakban elképzelhetetlen volt: egy papi család életéről, egy békepapról, s vele szemben apósárról, a szilárd magatartását őrző, másfajta lelkipásztorról, aki mellesleg vejének a lehető legkegyetlenebb igazságokat írja meg – titkosan, egymáshoz ragasztott újságbetűkből. És igazat beszélt legfőképpen egy hősnőről, aki ki tud lépni a családi békétlenség és torzalkodás kör-

nyezete adta világából, aki létre tud hozni – ez volt a korabeli csoda – valami mást. Egy új, egy el nem nyomható életminőséget.

De nemcsak ez a politikum-etikumféle lesz ámulatos Szabó Magda két kivételes regényében, hanem az, ami a két regényben, majd sorban a következő művekben kiemelkedő: egyfelől a szerkesztés feszültsége, másfelől az ábrázolt világ elementáris gazdagsága. Szabad talán azt mondanom: Szabó Magda rájött arra – bizony elsőként irodalmunkban –, hogy a detektívirodalom nagymesterétől, Agatha Christie-től, aki azért nemcsak izgalmas sztoriban, hanem a karakterrajzban is emlékezetes tud lenni, igen, hogy Christie-től érdemes a magas irodalomban tanulni. És tanult is tőle. Nemcsak a *Freskóban*, a történet titkát csak a végső pillanatban feltáró *Az őzben* (tisztá detektívirodalmi poén), hanem sorban a többi regényeiben, a *Pilátusban*, *A Danaidában*, és így folytathatnám, a *Régimódi történetben*, *Az ajtóban*, egészen a legutóbbi regényig, a Trója bukásáról és Róma megalapításáról szóló történetben, *A pillanatban*. (Aki olvasta, tudja, itt is megvan a végső, meglepő csattanó.)

De ami az izgalmas cselekményformálást illeti, attól még lehetne Szabó Magda csupán fordulatos író. Csakhogy... És ez a pont, amelyben a legnehezebb elmondani írói minőségét: az alakrajzok plasztikus (olykor felnagyított) mintáját, az életmenet igazi voltának szuggesztív ábrázolását, az egészben a részleteknek azt a gazdagságát, amely nélkül nincs nagy irodalom. Tudni kell – ahogy Szabó Magda páratlanul tud – akár egy porcelánszervízt érzékletessé tenni, egy látványt látomássá tenni, egy tényt jelképpé formálni, egy semmiséget feledhetlenül belevésni az olvasó tudatába.

Ám e remek, nagyszabású kvalitásokon túl, Szabó Magda ennél is többet tud. Van sajátosabb, jellegzetesebb regényírói egyénisége.

Valamikor, 1958-ban, amikor a *Freskó* megjelent, és csodák csodája, az Élet és Irodalomban megengedték, hogy írjak róla, igen, akkor olyasmit írtam a regényről, hogy Szabó Magda végül is egy költő lírai erejével azonosult hősével. S azt is mondtam, hogy e remek regény alkalmából azért talán méltánytalan dolog az írónő némi narcizmusáról beszélni, hiszen oly gazdag az anyaga, Németh László kivételével férfiíróként szinte egyedülálló; és hogy a tobzódó életgazdagság mellesleg más írókban is lehet narcisztikus. Azt mondtam akkor, hogy a *Freskó* hősnőjének, Annuskának a felmagasztalása sok ugyan, de hát istenem, milyen nyomás alól harcolta ki a maga értékeit. Később, sok-sok év múlva, rá kellett jönnöm arra, hogy tévedtem, nem az a bizonyos narcisztikus regényírói hajlam jellemzi Szabó Magdát, hanem a regényírás más módja. Az, amely valójában nem is a regényírásból, hanem a költői anyagból, mégpedig a szubjektív anyag objektív vá tételeiből keletkezik. Hogy – kihegyezve a gondolatot – Szabó Magda nagyszerű regényeket ír ugyan, de ezek a regények nem mások, mint remek fantáziával, a játékos képzelet kinagyításával és felgazdagításával való önvallomások. Önvallomások még akkor is, amikor például történelmi regénybe fog Trójáról, a Rómát

alapító Aeneasról, de akkor is Creusa (a nő) képében, sőt már-már akkor is, amikor páratlan irodalomtörténeti elemzést ír Vörösmarty Mihályról.

Ugye azért képtelenség ezt egy ilyen nagyszabású és világhírű epikusról elmondani. Képtelenség, persze. Hiszen ott vannak sorban, hadd nyomatékoljam, *Az őz*, a *Disznótor*, a *Pilátus*, a *Danaida*, a *Katalin utca*, az *Ókút* stb., az *Abigéltől* kezdve a *Régimódi történetig*, *A pillanatig*, nem beszélve a színművekről, legelsőként említve az *Az a szép, fényes nap* című darabot. Igen, de nincs-e mind-egyikben (a regényekben, a színdarabokban, az önéletrajzi írásokban vagy akár az esszéikben), nincs-e mélyükbe rejtve a szubjektív személyesség, amely egyértelműen munkál bennük. Nem többféle, több módon is kibontott igazság jelenik meg írásaiban, olyan többféleség, mint például a *Bánk bán*ban vagy alkalmasint a Shakespeare-tragédiákban vagy a XIX. századi regényvonulatokban. Nem, Szabó Magda műveiben egyetlen, méghozzá gazdag költői (alanyi) elem dolgozik. Az dolgozik természetesen az *Abigél*ban vagy a *Régimódi történet*ben az olvasó számára szembeötlőn. Nem kétséges azonban, hogy a látszólag személytelennek képzelhető történelmi regénylátomásból, az Aeneasból Creusává átformálódott női világhódító hős se másféle. Ő az eszével, kényszerű lázadásával világtörténelmet létrehozott nő. Ott van *A pillanat*ban ez a képtelenül, történelmileg lehetetlen, anakronisztikus nagy pillanat. És ott van a regény végén, megint csak mint az idő kútja: mélységesen mély és oly szomorú szubjektivitás is mellette: Trója vásári emlékké válásának fináléja, M. Sartorius Saboas „latin” históriájának „véletlenül” meglett műve.

Ezért merem azt állítani, hogy Szabó Magda nagyszabású (világhírű) életművének igazi nyitja mégsem az epika, hanem – mint jeleztem gondolatmenetem elején – a líra, a költészet. Persze, más költészet az, melyet a romantika hozott, vagy az az alanyiség, amely a XX. század elejét jellemezte, egy Adyt, Tóth Árpádot, Szép Ernőt például. Babbitstól kezdve – jól tudjuk –, a szerepjátszó Füstön át, Weöresig és tovább a tárgyi líra jellemzi költészetünk javát. A rejtett, olykor több szerepbe is bebújó lírizmus. Szabó Magda regényei ennek az objektíváló lírának más formái. Regények persze, de érdemes felismerni a tárgy, a téma, a kidolgozás, a történetmenet lírai személyességét. A tárgyi lírához szinte közvetlenül kapcsolódó, szuggeráló fogantatást. Hogy mint T. S. Eliot a líra létrehozásával, ő is tárgyi megfelelőt, „objektív korrelatívot” teremt, hogy általa egy létérzet összefoglaló formulája legyen. Hogy lírában vagy epikában-e, lényegében mindegy.

Ily módon merem állítani, hogy Szabó Magda bár regényíró, nagyszabású regényíró kétségtelenül (nem annyira Móricz, hanem Jókai formátumú), de valójában költő. Jó, nem bánom, költő is. Mégis kettősség ez, olyan kettősség, amely művét a huszadik századi magyar irodalomban kivételessé teszi. Olyan egyszerivé és egyedivé, s egyben olyan kiteljesedővé, amely nyelvünkben és nyelvünkön túl, hisszük, időtlen.